

Sadurczykus

Times

Styczeń-Kwiecień
2013

*Działania zbrojne
na Lubelszczyźnie
w czasie
Powstania Styczniowego*

Sytuacja strategiczna

W Lublinie, który liczył wtedy ponad 21 tys. ludności, od połowy stycznia 1861 r. obserwowano silne działania ruchów niepodległościowych. Margrabia Aleksander jako prezes rządu cywilnego w Królestwie, zainspirował i zapowiedział pobór do armii carskiej, według specjalnych list imiennych (tzw. „brankę”). Miała ona objąć dziesięć tysięcy młodych ludzi, głównie podejrzanych o udział w spisku. Komitet Centralny Narodowy wyznaczył rozpoczęcie powstania na godzinę 24 w dniu 22 stycznia 1863 roku. Komitet ogłosił się Tymczasowym Rządem Narodowym. Wydał manifest wzywający naród Polski, Litwy i Rusi „na śmiertelny bój”.

Powstańcy toczyli walkę z przeciwnikiem mającym dużą przewagę liczebną. Armia rosyjska walcząca z w Królestwie Polskim liczyła ok. 350 tys. żołnierzy. Natomiast przez cały okres powstania styczniowego przez oddziały powstańcze przewinęło się ok. 200 tys. spiskowców ale jednocześnie na polu walki nie było ich nigdy więcej niż 30 tys. wliczając w to ochotników z Francji, Włoch, Niemiec, Węgier i Czech.

Pierwszej nocy powstania stoczono około 30 potyczek. Założeniem działań był atak na rosyjskie garnizony, w celu zdobycia broni.

Polacy uzbrojeni byli jedynie w 600 sztuk broni palnej, bagnety oraz kosy osadzone na sztorc. Każdy okręg wojskowy miał wyznaczonego odgórnie przywódcę, który miała współpracować z organizacją spiskową w terenie.

Manifest Rządu Narodowego

Nikczemny rząd najezdniczy, rozwścieklony oporem męczzonej przezeń ofiary, postanowił zadać jej cios stanowczy: porwać kilkadziesiąt tysięcy najdzielniejszych, najgorliwszych jej obrońców, oblec w nienawistny mundur moskiewski i pognać tysiące mil na wieczną nędzę i zatracenie.

Polska nie chce, nie może poddać się bezspornie temu sromotnemu gwałtowi, pod karą hańby przed potomnością powinna stawić energiczny opór. Zastępy młodzieży walecznej, młodzieży poświęconej, ożywione gorącą miłością Ojczyzny, niezachwianą wiarą w sprawiedliwość i w pomoc Boga, poprzysięgły zrzucić przekłętą jarzmo lub zginąć.

Za nią więc, Narodzie Polski, za nią!

Po strasznej hańbie niewoli, po niepojętych męczarniach ucisku Centralny Narodowy Komitet, obecnie jedyny legalny Rząd Twój Narodowy, wzywa Cię na pole walki już ostatniej, na pole chwały i zwycięstwa, które Ci da i przez imię Boga na niebie dać przysięga, bo wie, że Ty, który wczoraj byłeś pokutnikiem i mścicielem, jutro musisz być i będziesz bohaterem i olbrzymem!

Tak, Ty wolność Twoją, niepodległość Twoją zdobędziesz wielkością takiego męstwa, świętością takich ofiar, jakich lud żaden nie napisał jeszcze na dziejowych kartach swoich.

Powstającej Ojczyźnie Twojej dasz bez żalu słabości i wahania, wszystką krew, życie i mienie, jakich od Ciebie zapotrzebuje.

W zamian Komitet Centralny Narodowy przyrzeka Ci, że siły dzielności Twojej nie marnuje, poświęcenia nie będą stracone, bo ster, który ujmuje, silną dźwizgą będzie ręką. Złamię wszystkie przeszkody, roztrącić wszelkie zapory, a każdą nieprzychylność dla świętej sprawy, nawet brak gorliwości, ściągać i karać będzie przed surowym, choć sprawiedliwym trybunałem Ojczyzny.

W pierwszym zaraz dniu jawnego wystąpienia, w pierwszej chwili rozpoczęcia świętej walki, Komitet Centralny Narodowy ogłasza wszystkich synów Polski, bez różnicy wiary i rodu, pochodzenia i stanu, wolnymi i równymi obywatelami kraju. Ziemia, którą Lud rolniczy posiadał dotąd na prawach czynszu lub pańszczyzny, staje się od tej chwili bezwarunkową jego własnością, dziedzictwem wiecznym. Właściciele poszkodowani wynagrodzeni będą z ogólnych funduszy Państwa. Wszyscy zaś komornicy i wyrobnicy, wstępujący w szeregi obrońców kraju, lub w razie zaszczytnej śmierci na polu chwały, rodziny ich, otrzymują z dóbr narodowych dział bronionej od wrogów ziemi.

Do broni więc, Narodzie Polski, Litwy i Rusi, do bronią, bo godzina wspólnego wyzwolenia już wybiła, stary miecz nasz wydobyty, święty sztandar Orła, Pogoni i Archanioła rozwinięty. A teraz odzywamy się do Ciebie, Narodzie Moskiewski: tradycyjnym hasłem naszym jest wolność i braterstwo Ludów, dlatego też przebaczymy Ci nawet mord naszej Ojczyzny, nawet krew Pragi i Oszmiany gwałty ulic Warszawy i tortury lochów Cytadeli.

Przebaczamy Ci, bo i Ty jesteś nędzny i mordowany, smutny i umęczony, trupy dzieci Twoich kołyszają się na szubienicach carskich, prorocy Twoi marzną na śniegach Sybiru. Ale jeżeli w tej stanowczej godzinie nie uczujesz w sobie zgryzoty za przeszłość, świętych pragnień dla przyszłości, jeżeli w zapasach z nami dasz poparcie tyranowi, który zabija nas, a depcze po Tobie! biada Ci, bo w obliczu Boga i świata całego przeklniemy Cię na hańbę wiecznego poddaństwa i mękę wiecznej niewoli, i wyzwiemy na straszny bój zagłady, bój ostatni europejskiej cywilizacji z dzikim barbarzyństwem Azji.

Oddziały powstańcze

Oddział Marcina Borelowskiego "Lelewela" naczelnika wojennego województw lubelskiego i podlaskiego, operujący na terenie Lubelszczyzny i Podlasia. Pokonany w bitwie pod Krasnobrodem i w I bitwie pod Chruśliną oraz pod Panasówką (3 września 1863). We wrześniu 1863 do oddziału Borelowskiego przyłączył się oddział Kajetana Cieszkowskiego ps. *Ćwiek*.

6 września 1863 dowódca oddziału poległ w bitwie na Sowiej Górze pod Batorzem (Roztocze Zachodnie, woj. lubelskie).

Oddział ks. Stanisława Brzóska - operujący na terenie Lubelszczyzny i Podlasia. Ks. Stanisław Brzóska - naczelnik powiatu łukowskiego administracji powstańczej, został mianowany przez Rząd Narodowy naczelnym kapelanem wojsk powstańczych w stopniu generała. Oddział Brzóska brał udział w bitwach pod Siemiatyczami, Woskrzennicami, Gręzówką, Włodawą, Sławatyczami i Fajstawicami. Ks. Stanisław Brzóska był ostatnim powstańcem, który utrzymał się w Królestwie aż do późnej wiosny 1865.

Oddział Kajetana Cieszkowskiego "Ćwieka" – operujący na Lubelszczyźnie i Podlasiu. Oddział ten potocznie nazywano *ćwiekami* – od pseudonimu dowódcy. We wrześniu 1863 roku Cieszkowski dołączył swoim oddziałem do oddziału Marcina „Lelewela” Borelowskiego i uczestniczył w bitwie pod Panasówką.

Oddział Leona Frankowskiego, od jesieni 1862 komisarza lubelskiego - złożony ze studentów Instytutu Politechnicznego w Puławach. Na czele tego oddziału Frankowski zdobył Kazimierz Dolny i stoczył zwycięską potyczkę pod Kurowem, zdobywając furgon pocztowy ze znaczną sumą pieniędzy. Później przekazał dowództwo wojskowe, ale pozostał przy oddziale aż do 8 lutego gdy podczas wycofywania się przed większym oddziałem rosyjskim, powstańcy zostali rozbici pod Słupczą (Dwikozami) niedaleko Sandomierza.

Oddział Michała Heydenricha "Kruka" –członek Koła Oficerskiego założonego przez Zygmunta Sierakowskiego w Sankt Petersburgu. M. Heydenrich wszedł w skład Wydziału Wojny Komitetu Centralnego Narodowego. Latem 1863 został mianowany naczelnikiem wojennym województw podlaskiego i lubelskiego. Podporządkował sobie mniejsze partie powstańcze. Jego oddział po przegraniu 24 lipca bitwy pod Kaniwołą, odniósł zwycięstwo w drugiej bitwie pod Chruśliną (4 sierpnia), 8 sierpnia rozbił rosyjski konwój w bitwie pod Żyrzynem, co było największym zwycięstwem podczas powstania.

Oddział Józefa Jankowskiego ps. „Szydłowski”, naczelnika powstańczego powiatu Stanisławowskiego – liczył prawie 100 osób, większość oddziału stanowili ochotnicy przybyli z Warszawy. Wziął udział w walkach pod Nieporętem, Markami i Radzyminem. W ramach działań zbrojno-dywersyjnych oddział Jankowskiego sparaliżował komunikację wojsk carskich rozkręcając w okolicach Wołomina tory kolei warszawsko-petersburskiej.

Oddział Karola Krysińskiego, naczelnika wojskowego Międzyrzecza - Działał na Lubelszczyźnie, piechurzy byli ubrani w lniane kaftany i rogatywki z daszkiem. Wyłogi i wypustki były żółte (podobnie jak w całej piechocie lubelskiej). Działał na terenie 3 województw i stoczył ponad 30 większych bitew i potyczek. Brał udział w bitwach m. in. : pod Chruśliną, Żyrzynem, Fajstawicami, i Rossoszem. Po bitwie pod Malinówką (21 listopada 1863) oddział Krysińskiego uległ rozproszeniu a on sam po 1 grudnia znalazł się w Galicji. Za porzucenie oddziału gen. Michał Heydenreich oddał go pod sąd wojenny, który odebrał mu dowództwo. Rząd Narodowy udzielił mu nagany i polecił powrót na pole walki.

W lutym 1864 Krysiński zorganizował nowy oddział w Lubelskiem. Ostatnią bitwę stoczył 21 kwietnia pod Zawieprzycami.

I Korpus "Lubelski" – korpus sił powstańczych okresu powstania styczniowego, obejmujący dwa dawne województwa: lubelskie i podlaskie powołany przez Romualda Traugutta dekretem z dnia 15 grudnia 1863 r. Ograniczał on samodzielność istniejących oddziałów, zakazał dowolnego ich formowania i rozformowywania, stały się one tym samym podstawą do tworzenia większych formacji. W zamyśle miało powstać pięć korpusów, cztery na terenie Królestwa, piąty na Litwie. W praktyce udało się stworzyć załężki dwóch: I "Lubelski" - Michała Heydenreicha-Kruka i II Korpus ("Krakowski") pod dowództwem Józefa Hauke-Bosaka. Korpus Lubelski - stoczył zwycięskie bitwy z wojskami rosyjskimi pod Ociesękami, Chmielnikiem, Hutą Szczecińską i Iłżą. Mimo klęski pod Opatowem (2 II 1864) kontynuował walkę do 19 kwietnia 1864 r.

Najważniejsze bitwy powstania Styczniowego na Lubelszczyźnie

Lubelszczyzna była dla powstania styczniowego jednym z ważniejszych teatrów wojennych. W pierwszym półroczu 1863 r. stoczono tu 92 potyczki i bitwy. Do potyczek o większym znaczeniu militarnym należały: pod **Staninem** (14 marca), pod **Ciosmami** (21 marca), pod **Kobylanką** (1 maja) i pod **Sobolewem** (24 maja). Były też bitwy przegrane, jak: pod **Węgrowem** (3 lutego), pod **Tuczapami** (19 maja), pod **Różą** (23 czerwca). W okresie od lipca do końca września 1863 r. w Lubelskiem i na Podlasiu stoczono kolejne 34 bitwy i potyczki, w tym dwie głośne, połączonych oddziałów podlaskich i lubelskich dowodzonych przez gen. Michała Heydenreicha-Kruka pod **Chruśliną** (4 sierpnia) i **Żyrzynie** (8 sierpnia). Największą klęskę, ponieśli powstańcy pod **Fajstławicami**, 24 sierpnia 1863r.

Bitwa pod Kurowem odbyła się 24 stycznia 1863

Leon Frankowski wraz z zebraną w Puławach grupą młodzieży akademickiej planował uderzenie na garnizon rosyjski w Końskowoli, ale wobec przeważających sił nieprzyjaciela zrezygnował z tego planu i 23 stycznia zajął Kazimierz Dolny, gdzie założył obóz wojskowy i zajął się organizowaniem i szkoleniem oddziału. Powstańcy dokonywali wypadów na okoliczne garnizony i patrole rosyjskie. Podczas jednego z nich, 24 stycznia pod Kurowem zaatakowano rządowy konwój pocztowy. Po pokonaniu jego załogi powstańcy zabrali za pokwitowaniem przewożone przesyłki, w tym czterdzieści osiem tysięcy rubli. Poza znaczeniem propagandowym, to starcie nie miało jednak większego znaczenia operacyjnego, nawet w skali Lubelszczyzny. Niebawem, oddział Frankowskiego, zagrożony okrążeniem, zmuszone został do ucieczki na południe.

Bitwa pod Lubartowem - 23 stycznia 1863. Świeżo sformowany oddział liczący kilkuset słabo uzbrojonych powstańców uderzył na garnizon rosyjski w Lubartowie. Atak został odparty, a powstańcy, poniosłszy niewielkie straty w liczbie kilku ludzi, wycofali się do okolicznych lasów.

Bitwa pod Krasnobrodem – stoczona 24 marca 1863 przez oddział powstańczy pod dowództwem płk Marcina Lelewela Borelowskiego z kolumną wojsk rosyjskich mjr Jakowa Ogalina. Oddział Borelowskiego, przebijając się z Podlasia na południe, spalił magazyny rządowe w Hrubieszowie, co spowodowało pościg oddziału z garnizonu Twierdzy Zamość. Borelowski zmuszony był przyjąć bitwę w niedogodnych dla Polaków warunkach terenowych w pobliżu dzisiejszego rezerwatu przyrody Święty Roch. Jego oddział składał się 80 strzelców, 20 kawalerzystów i 160 kosynierów, uzbrojonych także w piki i pałki. W wyniku krwawego starcia poległo 42 powstańców, w tym 7 oficerów, a 30 odciętych od swojego oddziału rozproszyło się.

Pierwsza bitwa pod Chruśliną - 30 maja 1863. Bitwę z wojskiem rosyjskim w okolicy Chruśliny stoczyły połączone oddziały polskie (180 żołnierzy) pułkownika Marcina "Lelewela" Borelowskiego i Koskowskiego. Powstańcy skutecznie odparli wszystkie ataki rosyjskie, tracąc 22 żołnierzy. Choć straty armii rosyjskiej były większe, to jednak wobec znacznej przewagi Rosjan Polacy musieli się wycofać, po czym pułkownik Borelowski po połączeniu się z oddziałami Ruckiego i Krysińskiego ruszył poprzez lasy lubartowskie w kierunku Garwolina.

Druga bitwa pod Chruśliną w dniu 4 sierpnia 1863. Generał Michał "Kruk" Heydenreich dowodzący połączonymi oddziałami Krysińskiego, Wierzbickiego, Lutyńskiego, Jareckiego i Grzymały (1400 piechoty i 200 jazdy) oczekiwał na mający przybyć z Galicji transport broni i amunicji. Gdy otrzymał wiadomość o zbliżającej się kolumnie rosyjskiej pułkownika Miednikowa (6 rot piechoty, kozacy - 1300 żołnierzy i 3 działa) uszykował swych żołnierzy do walki za wsią. Bitwa rozpoczęła się o godzinie 11:00. Pierwszy atak Rosjan przeprowadzony od czoła odparł oddział majora Krysińskiego. Po nieudanej próbie oskrzydlenia powstańców Miednikow spróbował uderzyć wszystkimi siłami na oba skrzydła polskie jednocześnie lecz bez powodzenia. Wycofujących się Rosjan zaatakowali kosynierzy i krakusi, którzy ścigali nieprzyjaciela aż do Urzędowa. Z braku amunicji powstańcy nie zdecydowali się na zaatakowanie Urzędowa. W bitwie Polacy stracili 2 zabitych i 30 rannych. Rosjanie stracili aż 14 oficerów i nieznaną liczbę żołnierzy.

Bitwa pod Żyrzynem - stoczona w dniu 8 sierpnia 1863.

Kilka oddziałów powstańczych pod dowództwem Michała Heidenreich-Kruka na początku sierpnia 1863 roku, podjęło marsz z Lubelszczyzny na północ w kierunku Podlasia. Przejęto depeszę, z której wynikało, że przez stację pocztową w Żyrzynie przechodził będzie konwój wojskowy wiozący 201 tys. rubli. Gen. Kruk natychmiast podjął decyzję o zorganizowaniu zasadzki. Rankiem 8 sierpnia 1863 roku, liczący około 500 żołnierzy i 2 działa konwój rosyjski został zaatakowany przez dużo liczniejszy (ale słabiej uzbrojony) oddział powstańców (ok. 3 tys., w tym 1400 strzelców). Pierwsze uderzenie wywołało ogromny chaos. Rosjanie uporządkowali szeregi i z wielką determinacją przystąpili do obrony wozów pocztowych. Po trzech godzinach walki ustąpili jednak z placu boju.

Straty Rosjan wyniosły (wg raportu Kruka) 181 zabitych i 282 wziętych do niewoli (w tym 132 rannych). Polacy ponieśli wielokrotnie mniejsze straty: 10 zabitych i 50 rannych. Po bitwie część rosyjskich żołnierzy przeszła na stronę powstańców, resztę puszczono wolno.

Zdobyto ok. 400 karabinów i przejęto 140 tys. rubli (reszta przepadła). Pieniądze te Kruk przeznaczył na wzmocnienie organizacyjne oddziałów operujących w województwie lubelskim i podlaskim.

Bitwa pod Fajstławicami – stoczona 24 sierpnia 1863. Jedno z najkrwawszych starć wojsk powstańczych z armią rosyjską podczas powstania. Oddział powstańców dowodzony przez gen. Michała Heydenreicha *Kruka* liczący ok. 1 500 ludzi został rozbity przez dwie kolumny wojsk rosyjskich dowodzone przez Emanowa i Sołłohuba w sile ok. 3 000 ludzi i 6 dział. W dniu tym powstańcy zostali niespodziewanie otoczeni przez przeważające siły rosyjskie. Jeszcze przed przyjęciem bitwy szeregi powstańców opuścił oddział piechoty Karola Krysińskiego. Ostrzał artylerii rosyjskiej spowodował dotkliwe straty wśród powstańców. Spod ostrzału zdołał się wydostać jedynie oddział kawalerii pod dowództwem samego Heydenreicha.

Polacy stracili 320 rannych i zabitych, 650 powstańców Rosjanie wzięli do niewoli. Straty rosyjskie były niewielkie i wyniosły kilkunastu zabitych i ok. 40 rannych.

Klęska ta pozbawiła inicjatywy strategicznej oddziały powstańcze na Lubelszczyźnie i przyczyniła się do zanikania oporu zbrojnego. Sam Heydenreich zmuszony był wycofać się do Galicji,

Bitwa pod Panasówką – stoczona 3 września 1863. Jedna z największych bitew powstania styczniowego. Walczył tu oddział (700–800 ludzi) dowodzony przez pułkownika Marcina „Lelewela” Borelowskiego, do którego dołączył 400-osobowy oddział Kajetana „Ćwieka” Cieszkowskiego, z wojskami rosyjskimi pod dowództwem majora Sternberga (różne źródła podają od 3000 do 4000 żołnierzy). Oddziały rosyjskie składały się z 5 rot piechoty, szwadronu dragonów oraz dwóch sotni Kozaków. Rosjanie posiadali też cztery działa. Po ostrzale artyleryjskim na pozycje powstańcze ruszyła piechota nieprzyjaciela. Jednak Rosjanie zostali zatrzymani, a następnie zaatakowani przez polską kawalerię wspieraną przez kosynierów. Po polskiej stronie oddziałem piechoty dowodził konno węgierski arystokrata major Edward Nyáry. W czasie bitwy został najpierw trafiony kulą w nogę, a następnie w brzuch. Zmarł w lazarecie następnego dnia, 4 września.

Bitwa pod pod Malinówką - 21 listopada 1863. Oddziały Kozłowskiego i Krysińskiego, liczące w sumie około 1500 powstańców starły się z 2 tysiącami wojska rosyjskiego. Początkowo starcie układało się po myśli polskiej. Dla Rosjan nadeszły posiłki z Lublina i Dubienki, powstańcy musieli się wycofać. Udało się przerwać pierścień okrążenia. Powstańcy stracili około 140 zabitych i rannych, Rosjanie prawdopodobnie 300.

Broń palna w Powstaniu Styczniowym

Powstanie Styczniowe przypadło na okres przełomowego rozwoju broni strzeleckiej związanego z wynalezieniem zapłonu kapiszonowego i naboju scalonego.

Jednym z największych problemów powstania było zapewnienie odpowiedniej ilości broni palnej. Jedną z dróg do rozwiązania tego problemu były zakupy za granicą a już w czasie powstania zdobycze na przeciwniku.

Niestety do momentu wybuchu powstania transporty z zakupionym uzbrojeniem nie dotarły. Ocenia się, że powstanie rozpoczęto mając do dyspozycji zaledwie od kilkuset do tysiąca kilkuset sztuk broni, prawie wyłącznie myśliwskiej (dubeltówki, sztucery).

Z powodu braku jednolitego uzbrojenia bardzo poważnym utrudnieniem było zaopatrzenie powstańców w amunicję

Pistolet skałkowy

Pistolety pojedynkowe

Dubeltówka skałkowa

Sztucer skałkowy

Lorenz - 1854

Natomiast Rosjanie dysponowali kapiszonowymi karabinami zarówno gładkolufowymi jak i gwintowanymi.

Z broni wojskowej powstańcy używali m.in. Karabinów austriackich systemu Augustina lub systemu Lorenza a także skróconych karabinów gwintowanych wzoru belgijskiego.

Niektóre oddziały powstańcze używały pruskiego karabinu iglicowego Dreysego na amunicję zespoloną, który był przełomowy jak na tamte czasy. Zdarzały się także tzw. „Mierosławki”, wyły to sztucery z fabryki w Liege wyprodukowane wg. wytycznych gen. Ludwika Mierosławskiego.

Pociski z epoki

Karabin iglicowy Dreysego

„Mierosławka”

Spośród broni krótkiej wymienić można np. Sześćostrzałowy rewolwer kapiszonowy Colt „Navy”. Używany także m.in. w wojnie secesyjnej, pięćostrzałowy rewolwer systemu Adamsa z samo napinaniem, jednostrzałowe pistolety kawaleryjskie a także kapiszonowe pistolety pojedynkowe

Rewolwer Adamsa

Colt „Navy”

Sylwetki dowódców powstania

Józefat Barszczewski - ur. 1837 w Lublinie - podczas powstania zajmował się głównie sprawami finansowymi. Później awansował na dowódcę pododdziału, który stał się z Moskalami w ataku na rosyjskie koszary w Lubartowie. Atak się nie powiódł. Lekko ranny Józefat wrócił do Lublina, lecz trafił w ręce Rosjan. 3 lutego 1863 r. w wieku 26 lat został rozstrzelany za koszarami świętokrzyskimi .

Kazimierz Bogdanowicz- ur. 1837, przywódca powstania w Lubelskim, Komitet Centralny Narodowy powierzył mu w styczniu 1863 roku zadanie opanowania Chełma. Planowany atak nie doszedł do skutku. Jego oddział składał się z piechoty (400 ludzi) oraz jazdy (60 konnych). Od pierwszych dni powstania oddział prowadził akcje zbrojne. Do większej potyczki doszło 18 lutego pod Rudką, która zakończyła się klęską powstańców. Później oddział wkroczył do Puchaczowa, następnie do Łęcznej po czym oddział schronił się w lasach między Zezulinem, Ludwinem i Krasnem. Sam Bogdanowicz udał się do Nadrybia. Wracając został schwytyany i przewieziony do Lublina. Sąd wojenny skazał go na karę śmierci przez rozstrzelanie dnia 6 marca 1863 r.

Marcin Maciej BORELOWSKI ps. Lelewel- ur. 29 października 1829 w Półwsiu Zwierzynieckim koło Krakowa, w czasie powstania dowódca oddziałów partyzanckich i naczelnik wojenny województw lubelskiego i podlaskiego. Dosłużył się stopnia pułkownika. 24 marca 1863 roku pobity w bitwie pod Krasnobrodem. W dniu 16 kwietnia stoczył bitwę pod Borowymi Młynami. Zaatakowany w pierwszej bitwie pod Chruśliną 30 maja odparł atak Rosjan i ponownie odniósł zwycięstwo 3 września pod Panasówką. Poległ w bitwie na Sowiej Górze pod Batorzem 6 września 1863 roku.

Kajetan Karol CIESZKOWSKI, pseudonim *Ćwiek* herbu Dołęga - ur. 1826 w Seroczynie. Twórca oddziałów partyzanckich zwanych *ćwiekami*, walczących na Lubelszczyźnie i ziemi radomskiej. We wrześniu 1863 roku dołączył ze swoim oddziałem do oddziału Marcina *Lelewela* Borelowskiego i uczestniczył w bitwie pod Panasówką. Później przedostał się do Galicji, a stamtąd po upadku powstania, wyemigrował do Francji.

Ks. Stanisław BRZÓSKA - ur. 30 grudnia 1832 w Dokudowie koło Białej Podlaskiej. W chwili wybuchu powstania styczniowego pełnił rolę naczelnika administracji powstańczej powiatu łukowskiego. 23 stycznia z grupą włościan zaatakował garnizon łukowski. Mianowany przez Rząd Narodowy naczelnym kapelanem wojsk powstańczych w stopniu generała. Podczas powstania brał udział w bitwach pod Siemiatyczami, Woskrzenicami, Grzędówką, Włodawą, Sławatyczami i Fajstławicami. Wiosną 1864 roku zorganizował około czterdziestoosobowy oddział konny, rozbitý dopiero w końcu grudnia tego roku.

W roku 1865 ukrywał się wraz ze swym adiutantem Franciszkiem Wilczyńskim we wsi Krasnodęby-Sypytki pod Sokołowem. Miejsce pobytu księdza wskazała w wyniku tortur Antonina Konarzewska, kurierka Rządu Narodowego. W kwietniu 1865 roku wieś została otoczona przez wojska rosyjskie. W czasie walki został ranny w rękę i wraz z adiutantem Wilczyńskim dostał się do niewoli. Wyrokiem sądu polowego został skazany na powieszenie. 23 maja 1865 r.

Marian Karol DUBIECKI - W czasie dyktatury Romualda Traugutta był pośrednikiem pomiędzy nim a dyrektorem spraw zagranicznych Henrykiem Krajewskim. 10 kwietnia 1864 został aresztowany i osadzony na Pawiaku. Torturowany przez rosyjskich śledczych - zachował milczenie. Przeniesiony do X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej. Skazany na karę śmierci, zamienioną 30 lipca na katorgę z pozbawieniem wszystkich praw publicznych zesłany na Syberię, skąd po dziesięciu latach, w 1874 r., przeniesiono go do Rosji europejskiej

Leon FRANKOWSKI – ur. 25 marca 1843 na Podlasiu w Liwkach Szlacheckich. Komisarz Rządu Narodowego na województwo lubelskie od jesieni 1862 r., dowódca oddziału w bitwie pod Kurowem. zorganizował oddział złożony ze studentów Instytutu Politechnicznego w Puławach. Na czele tego oddziału zdobył Kazimierz Dolny i stoczył zwycięską potyczkę pod Kurowem, zdobywając furgon pocztowy ze znaczną sumą pieniędzy. Wkrótce przekazał dowództwo wojskowe, ale pozostał przy oddziale rozbitym 8 lutego w potyczce pod Słupczą (Dwikożami) niedaleko Sandomierza. Ranny Frankowski schronił się w Sandomierzu, ale tamże został ujęty i po wyleczeniu postawiony przed sądem wojskowym. Nie zgodził się na współpracę z Rosjanami. Mimo starań rodziny otrzymał wyrok śmierci i został powieszony w Lublinie dnia 10 czerwca 1863 r.

Józef Ludwik HAUKE-BOSAK - ur. 19 marca 1834 w Petersburgu. Był powinowatym cara Aleksandra. W powstaniu w randze generała. Był bliskim współpracownikiem Gen. Romualda Traugutta i dowódcą tworzonego II korpusu (Lubelskiego), naczelnikiem oddziałów powstańczych województw krakowskiego i sandomierskiego oraz kaliskiego. Wprowadzał w życie dekrety uwłaszczeniowe, przez co pozyskiwał chłopów. Jego oddziały zwyciężyły w kilku potyczkach z Rosjanami, lecz zostały rozbite w wyniku bitwy opatowskiej (21 lutego 1864). II; Po upadku powstania wyemigrował.

Marian Antoni Melchior LANGIEWICZ - ur. 5 sierpnia 1827 w Krotoszynie generał i dyktator powstania styczniowego. Po upadku powstania zwolniony w 1865 r. udał się na emigrację

Michał Jan HEYDENREICH de Henig, ps. Kruk - ur. 19 września 1831 w Warszawie, polski generał w powstaniu styczniowym. Po wybuchu powstania latem 1863 roku został mianowany naczelnikiem wojennym województw podlaskiego i lubelskiego. Podporządkował sobie mniejsze partie powstańcze. Jego oddział po przegraniu 24 lipca bitwy pod Kaniwołą, odniósł zwycięstwo w drugiej bitwie pod Chruśliną (4 sierpnia), 8 sierpnia rozbił w bitwie pod Żyrzynem rosyjski konwój pocztowy osłaniany przez 550 żołnierzy i 2 działa. Wziął licznych jeńców, zdobył przesyłkę pieniężną w wysokości 200 000 rubli (140 000). Było to największe zwycięstwo oręża polskiego w tym powstaniu. Rząd Narodowy rozkazem dziennym nr 11 z 22 sierpnia 1863 mianował Heidenreicha generałem. 24 sierpnia poniósł klęskę w bitwie pod Fajstawicami. Następnie stanął na czele zgrupowania, które miało przebić się z Galicji, od strony Wołynia w lubelskie. Jednak już 1 listopada, wobec rozproszenia jego oddziałów pod Poryckiem, zaniechał przeprowadzenia tej operacji. Sam ze sztabem i małą eskortą oddziału Krakusów udał się w lubelskie. Tam zebrał rozproszone siły, które jednak 25 grudnia poniosły klęskę w bitwie pod Kockiem. W trakcie reorganizacji wojska powstańczego przez Romualda Traugutta był przewidziany na dowódcę I korpusu. Po upadku powstania wyemigrował.

Józef JANKOWSKI ps. *Szydłowski* – dowódca liczącego prawie 100 osób oddziału powstańczego, major. Uczestniczył m.in. w bitwach pod Nieporętem, Markami i Radzyminem. Doktryną Jankowskiego była taktyka wojny szarpanej, atak na wroga przez zaskoczenie i szybki odwrót bezdrożami do kryjówek leśnych.

Tak było do 16 lutego 1863r., kiedy to jeden z chłopów nieporęckich wskazał Rosjanom kryjówkę Jankowskiego. Rozgorzała bitwa pod Nieporętem przebiegała ze zmiennym szczęściem wroga jednak odparto tracąc 4 ludzi. Rosjanie stracili 8 zabitych. W dowód uznania Centralny Komitet Narodowy mianował Jankowskiego naczelnikiem wojennym powiatu stanisławowskiego. Po nominacji Jankowski postanowił przenieść swój oddział w gęsto zalesione okolice Wołomina.

Podczas marszu oddział został wytropiony i 25 lutego 1863 roku doszło do bitwy pod Markami z wojskiem rosyjskim przybyłym z Warszawy. Jankowski ocalił oddział przed rozbięciem nakazując wycofanie się w leśne gęstwiny. Dalsza droga działania Jankowskiego przenosi się na Podlasie i w Lubelskie. Tam oddział Jankowskiego bierze udział w wielu walnych bitwach. Swoją szlak bojowy kończy 31 grudnia 1863 roku, udziałem w 30 potyczkach.

Podczas przekraczania granicy austriackiej Jankowski został schwytany pod Błoniem i wyrokiem rosyjskiego sądu stracony dnia 12 lutego 1864 r. na stokach Cytadeli Warszawskiej.

Antoni JEZIORAŃSKI - ps. *Antoni Jovanovic* (ur. 13 czerwca 1821 w Warszawie) W marcu mianowany naczelnikiem wojennym województwa lubelskiego. W kwietniu na czele oddziału liczącego 800 osób wkroczył do Królestwa Polskiego. 1 maja pobił Rosjan w kilkudniowej bitwie pod Kobylanką. Jednak jego zgrupowanie zostało osłabione wysokimi stratami, a sam Jeziorański jako przeciwnik dyktatury Langiewicza, poróżniony ze swoim dowódcą udał się do Galicji, gdzie ukrywał się w domu hr. Konarskiej w Chrewcie. Aresztowany przez policję austriacką, po upadku powstania wyemigrował.

Anna Henryka PUSTOWÓJTÓWNA - Była córką polskiej szlachcianki Marianny z Kossakowskich, herbu Ślepowron i rosyjskiego oficera Trofima Pawłowicza Pustowojtowa ur. 26 lipca 1838 w Wierzchowiskach koło Lublina. Brała udział w bitwach pod Małogoszczem, Pieskową Skałą, Chrobrzem, Grochowiskami. Aresztowana została razem z dyktatorem przez Austriaków po przeprawieniu się przez Wisłę do Galicji wyemigrowała przez Galicję do Francji

Mieczysław Romanowski (ur. 12 kwietnia 1833 jako dowódca oddziału młodzieży lwowskiej ruszył do powstania, został jednak aresztowany. Po uwolnieniu dołączył do oddziału powstańczego pod dowództwem Marcina Borelowskiego "Lelewela", otrzymał stopień kapitana i został adiutantem dowódcy. Wraz z oddziałem działał na terenie południowej Lubelszczyzny, głównie powiatu biłgorajskiego. Poległ podczas bitwy pod Józefowem 24 kwietnia 1863 r.

Rafał KRAJEWSKI - herbu Jasieńczyk, ps. *Wujaszek, August, Helena*, (ur. 24 października 1834 w Łempicach Wielkich. Dyrektor Wydziału Spraw Wewnętrznych w Rządzie Narodowym stracony 5 sierpnia 1864 r. wraz z Romualdem Trauguttem.

Los powstańców i represje rosyjskie

Rosjanie schwytych „buntowników”, jak określano powstańców, odstawiali do więzienia w Janowie Lubelskim. Po stłumieniu powstania rosyjskie władze wojskowe okrutnie obeszyły się z ludnością miast, w których okazywano sympatię dla działań niepodległościowych. Rosjanie mszcząc się na bezbronnej ludności splądrowali Tomaszów Lubelski, ograbili, inteligencję wymordowali i wreszcie rynek spalili. Władze carskie zarządziły także kasacje klasztorów zakonnych.

Już w 12 dni po wybuchu powstania, 3 lutego 1863 r., stracono tu uczestników bitwy w Lubartowie. Zginęli wtedy Józefat Barszczewski, Józef Meskula, Jan Kocliński i Tadeusz Błonski. Na początku marca, wykonano w tym miejscu wyrok śmierci na naczelniku powiatu chełmskiego Kazimierzu Bogdanowiczu, a 16 czerwca rozstrzelano komisarza powstania na województwo lubelskie Leona Frankowskiego. Pluton egzekucyjny wojsk rosyjskich rozstrzelał tu również kilku Rosjan, którzy przyłączyli się czy wsparli czynnie zryw powstańczy. Uznano ich za zdrajców jako, że byli Rosjanami i żołnierzami armii carskiej. Ujęty pod Zelinem koło Krasnegostawu dr Naczaj został 19 marca 1863 r. rozstrzelany w Krasnymstawie.

W 1865 r. decyzją władz carskich zamieniono nazwę Biłgoraja na „Biełgoraj” i podjęto tu wzmożoną akcję rusyfikacyjną. Podobnie w 1864 r. przemianowano Puławę na Nową Aleksandrię dla uczczenia żony cara Mikołaja I, Aleksandry Teodorowny. Z Chełma wielu Polaków zesłano na Sybir i od 1865 r. prowadzono tam wyrafinowaną akcję rusyfikacyjną. W Lublinie zamknięto szkoły polskie a w Puławach zlikwidowano Instytut Politechniczny i Rolniczo – Leśniczy

Losy niektórych dowódców powstania na Lubelszczyźnie

Zginęli w bitwie	Schwytani i osądzeni	Przeżyli
M. Borelowski	J. Barszczewski	K. Cieszkowski - emigracja
M. Romanowski	T. Błoński	M. Dubiecki - katorga
W. Biernacki	K. Bogdanowicz	J. Hauke-Bosak - emigracja
H. Gramowski	S. Brzóska	M. Heydenreich - emigracja
S. Białobłocki	W. Czarkowski-Socha	A. Jeziorański - emigracja
E. Nyary	L. Frankowski	K. Krysiński - emigracja
	J. Jankowski	M. Langiewicz - emigracja
	R. Krajewski	A. Pustowójtówna - emigracja

„Z miast gubernialnych Królestwa Polskiego - Lublin może więcej od innych odczuwać na sobie niedolę niewoli politycznej. Będąc stolicą guberni, w której obrębie leży Chełm i powiat z ludnością mieszaną, był przez 40 lat widowiskiem niezwykłych prześladowań i ucisku, zarówno religijnego, jak i narodowego”. Lubelskie leżało na styku kultur polskiej i prawosławnej, spory od dawna były tam zakorzenione, w okresie zaborów Polacy najczęściej stracili”

H. Wiercieński

W dwudziestoleciu między wojennym powstańców styczniowych otaczano wielkim szacunkiem, władze państwowe zwapniały żyjącym weteranom wszelką niezbędną opiekę

Grupa powstańców z 1863 r. Zdjęcie wykonane z okazji 60-lecia wybuchu Powstania Styczniowego w 1923 r.

Siedzą na poduszkach, od lewej: Adam Saduński, Stanisław Adamczewski i Jan Serwin; siedzą od lewej: Henryk Marecki, Stanisław Mender, Bolesław Jan Tomczyński, kapelan ks. kan. Jan Władziński, Henryk Wiercieński, Antoni Czarnecki, Józef Minkiewicz; Stoją od lewej: Piotr Pieńkowski, K. Jurkowski, Aleksander Józefowicz, Jozef Uleński, Karol Ejbisz, Józef Montrymowicz, Jan Bryliński, Władysław Drzewiński, Jan Ruszowski

Sadurszykus Times

Pismo społeczno-historyczne

*IX Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika
w Lublinie*

Redakcja:

*dr. Ireneusz Sadurski
Michał Perzanowski*